

Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, Sibel Üst: Ebâ Müslim-Nâme, Ankara 2007, c. I 514 s., c. II 529 s. (Destan Yayınları, Türk Destanları Dizisi Eski Türkiye Türkçesi) ISBN: 978-9944-788-05-2

*Pınar VURSUN**

ÖZET

Bu makalede, Ebâ Müslim-nâme adlı manzum destanın metnini içeren ve Türk Destanları Dizisi'nden çıkan Ebâ Müslim-nâme adlı çalışmanın tanıtımı yapılmıştır. Öncelikle bir milletin kültüründe destanların üstlendiği görev, Türk destanları arasında Ebâ Müslim Destanı'nın yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Bundan sonra ise destan metninin şekil özellikleri, destanın içeriği ve çalışma hakkındaki görüşler belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Ebâ Müslim, Türk kültürü, dil malzemesi, mesnevi nazım şekli.

ABSTRACT

In this article, the study of Ebâ Müslim-nâme is introduced which includes the text of the Ebâ Müslim-nâme named poem epopee. This poem epopee is published in the serial of the Turkish Epopees. Primarily it is pored upon the role of the epopees in the cultures of the nations, the value and the importance of Ebâ Müslim-nâme between the Turkish epopees. Moreover; the formal specialities of the epopee text, the content of the epopee and the negotiates about the study are pointed out.

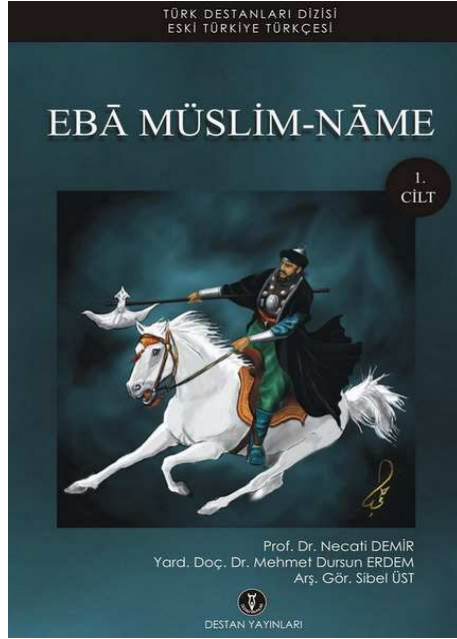
Key Words: Epopee, Ebâ Müslim, Turkish culture, the material of the language, a kind of poem mesnevi

* M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Doktora Öğrencisi,
pinarvursun@mynet.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Necati Demir, Mehmet Dursun Erdem, Sibel Üst: Ebâ Müslim-Nâme, Ankara 2007, c. I 514 s., c. II 529 s. (Destan Yayınları, Türk Destanları Dizisi Eski Türkiye Türkçesi) ISBN: 978-9944-788-05-2

Bu tanıtma yazısında, Ebâ Müslim-Nâme adlı destandan bahsederken “eser”; bu destanı bir dil ve edebiyat malzemesi olarak ilgilenenlerin hizmetine sunan Türk Destanları Dizisi’nin bir serisi olan kitaptan ise “çalışma” adıyla bahsedeceğimizi belirtmek, bir kavram kargaşası yaşanmasını önlemek için zaruridir zannımca.

Bu çalışmanın Prof. Dr. Necati Demir, Yard. Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem ve Arş. Gör. Sibel Üst tarafından neden

vücuda getirilmiş olduğunun zikredilmesiyle söz başı yapmak isabet olacaktır. Prof. Dr. Necati Demir, bir dizi çalışma zincirinin halkalarından biri olan Ebâ Müslim-Nâme’nin Sunuş bölümünde, 1984’ten beri süregelen Türk Destanları Dizisi çalışmalarının çeşitli amaçlara dayandığını belirtir. Sıraladığı maddeleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. *Kaynağını Türk kültüründen alan ninniler, çocuk oyunları, maniler, masallar, fıkralar, atasözleri, efsaneler ve destanlardan oluşturulacak okuma kitapları serisini, okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, üniversite olmak üzere her seviyedeki Türk insanına ulaştırmak ve bu şekilde kendi kültürünün zenginliğini bilen nesiller yetiştirmek.*

2. *Bu çalışmaları yurtdışında da yayımlayarak oralarda yaşayan ve asimilasyon tehlikesi ile karşı karşıya bulunan Türk çocuklarına, Türkçe ve yaşadıkları ülkenin dili ile Türk kültürünü sunmak.*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Demir'in, yaptıkları çalışmanın zaruretini dile getirirken ortaya koyduğu şu tespit de çalışmayı tanımak isteyenler açısından oldukça önemli bir noktadır:

“Türk kültürü; kız çocuğuna kız, erkek çocuğuna erkek görevini beşikte yükleyecek kadar ince ve asildir. Türk düşüncesinin kaynağı Türk kültürüdür. Türkler bugün, Türk kültürünün binlerce yıldır ikinci plana itilişinin acı sonuçlarını yaşamaktadır. Çağımızın iletişim araçlarının bu konulara yer vermemesi, bu zengin kültürün sahiplerini, hazinenin üzerinde oturup sadaka toplayan kişilere dönüştürmüştür.”

O halde, “Türk Destanları Dizisi adı altında toplanan çalışmanın, Eba Müslim-nâme serisinin vücuda getiriliş amacı, son derece nezih ve haklı bir sebebe dayanmaktadır.” hükmüne varmamız, elbette en doğal sonuçtur.

İncelediğimiz çalışma Destan Yayınları'ndan çıkmış ve Ankara'da Temmuz 2007 tarihinde basılmıştır. Kapak tasarımı İbrahim Özbakır, kapak resmi Hilmi Arıç ve baskısı Uzman Matbaacılık tarafından yapılmıştır.

Mezkur çalışmanın, aslı gibi, iki ciltten oluştuğunu görüyoruz. Eserin ilk cildi Ebâ Müslim'in gençlik yıllarını anlatmaktadır. Bu bağlamda bu cilt, Haricîlere baş kaldıran, onlarla canı pahasına mücadeleden kaçınmayan Ebâ Müslim'in yaptığı akınları, bu cesareti ve kahramanlığı sayesinde Ali dostlarının etrafında kenetlenişini ve Ebâ Müslim'in onların önderi haline gelişini, destan tadında seriyor gözlerimizin önüne. Üstelik eserin müellifi Ferdî'nin, aruzun birçok yerde kusurlu olmasını göz ardı ederek, meramını oldukça sade bir Türkçe ile anlatması, mesnevi şeklinde kaleme alınmış eserin, çok daha akıcı ve anlaşılır bir şekilde okunmasını sağlıyor. Eserin bu cildinde Ebâ Müslim'in en az kendisi kadar yenilmez olan düşmanı Nasr-ı Sayyâr'dır. Ebâ Müslim birçok akın ve savaşta Nasr-ı Sayyâr'ı yener ve binlerce adamını öldürür. Ancak Muaviye taraftarlarının başı olan bu erk sahibi düşman, ikinci cildin ortalarına kadar Ebâ Müslim'in başına bela olmaya devam edecek; ancak ikinci cildin bitimine yakın öldürülecektir Ali'nin sancaktarları tarafından.

Çalışmanın ilk cildi 159 varaktan oluşmaktadır. Öncelikle destanın transkripsiyonlu metni ve eserin aslına riayet edilerek, cildin sonuna müellif tarafından konulan ve eserin ilk cildinin yani yarısının sona erdiğini belirten kısa bir temme bölümü verilmiştir. Ardından birinci ciltte geçen özel isimleri içeren bir dizinin ve eserin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

tıpkıbasımının verildiğini görüyoruz. Birinci cildin yekunu, tıpkıbasım kısmı dahil 514 sayfadır.

İkinci ciltte artık otorite konusunda engel tanımayan Ebâ Müslim'in, başta Nasr-ı Sayyâr olmak üzere, onunla ittifak eden Mervan, Keyt, Magribî ve Kıyâs adlı haricîlerle nasıl korkmadan savaştığı, Şam ve Mısır'ı Haricîlerin elinden kurtarışı anlatılır. İkinci cildin ve tabii destanın sonunda, Ebâ Müslim'in düşmanlarının hepsi öldürülmüş veya doğru yolu seçip Ehl-i Beyt'i ve Hz. Muhammed'i kabul etmişlerdir. Destanın bitiminde eserin müellifi Ferdî'nin bu mesneviyi hangi sebeple kaleme aldığını anlatan kısa bir bölüm bulunur. Bu bölümde de şair, mesnevi nazım şeklinin özelliklerine riayet etmiştir. Bunun ardından eserin hangi tarihte yazıldığını ebced hesabı ile bildiren küçük bir manzume ve temmetü'l-kelâm adlı bitiriş bölümü yer almaktadır. Bu kısımları yine bu ciltte geçen özel isimleri içeren bir dizin ve tıpkıbasım takip eder. Çalışmanın bu cildi 529 sayfadır.

Eserin çalışmaya malzeme olan nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Kitaplığı, 000560 numarada kayıtlıdır. Yazma numarası 894.35'tir. Ali Ferdî bin el-Kayserî tarafından H. 1290'da yazılmıştır. Manzumdur, ilk cildi 159, ikinci cildi 168 varaktan müteşekkildir. Eserin 158b varağında birinci cildin bitişi gösterilirken 159a varağında *El-cildü's-sânî Ebâ Müslim* başlığı ile ikinci cilde giriş yapılır. Çalışmaya konu olan eserin, Türkiye'nin muhtelif kütüphanelerinde 16 tane daha nüshası bulunmaktadır.

Eserin şekil özellikleri üzerinde durulmak istendiğinde, ilk göze çarpanları şu şekilde sıralamak mümkün: Eser, esas itibarıyla mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup ara ara gazel şeklinde devam ettirildiği de vakidir. Hatta bu gazeller müellif tarafından yer yer alfabetik sıraya göre kimi zaman da alfabetik sıra gözetmeksizin kafiyelendirilmiştir. Mesnevi şeklinde yazılmış olan bölümlerde her beyit kendi arasında kafiyelenmiş ve aa bb cc dd... şeklindeki müstakil kafiyeleniş, mesnevinin istenildiği kadar uzatılabilmesine imkan tanımıştır. Bu bölümlerde genellikle aruzun remel bahri (fâilâtün fâilâtün fâilât) kullanılmıştır. Fakat eserin muhtelif yerlerine serpiştirilmiş olan gazellerde farklı vezinlerin kullanıldığı da görülür. Eserde daha evvel zikrettiğimiz gibi sık sık görülen aruz kusurlarını, eserle ilgili elimizdeki çalışmayı yapan araştırmacılar, kelime seçiminde Türkçenin ön planda oluşuna ve eserde, şekilden ziyade anlama önem verilmesine bağlamaktadır.¹

¹ N. Demir, M. Dursun Erdem, S. Üst, Ebâ Müslim-Nâme, s. 27, Destan Yay. Ankara, 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Her destan, ait olduğu milletin ortak hayal gücünün ve kültürel zenginliğinin müşahhas bir göstergesidir. İçerisinde halkın hayal gücüyle tezyin edilmiş pek çok unsur barındırır da her destanın mihrak noktası, öncelikle tarihte var olmuş bir olay veya yaşamış bir insandır. Ele aldığımız çalışmanın konusu olan esere damgasını vuran Ebâ Müslim adlı zat da tarihte yaşadığı bilinen ve bunun yanı sıra halk arasında menkıbevî bir hayat hikayesine de sahip olan biridir. Tarihi kaynaklardan takip edilebildiği kadarıyla Ebâ Müslim Abbasi devleti zamanında yaşamış devlet adamlarından biridir. 718-19'da İsfahan, Horasan veya Merv'de doğduğu ve Türk olduğu tahmin edilmektedir. Hayatının ilk yılları hakkında kesin bilgiye sahip değiliz; ancak bazı kaynaklarda köle olup at uşaklığı yaptığı belirtilir. Nitekim eserin ilk cildinde Ebâ Müslim'in ezeli düşmanı Nasr-ı Syyâr'ın onun hakkında "Daha düine kadar eşekle odun taşırdı, şimdi koca padişah oldu" şeklindeki haset dolu serzenişi, bu bilgiyi teyit eder doğrultudadır.

Ebâ Müslim'in 745 tarihinde Horasan'a giderek Haricîlere karşı bir ihtilal hazırlığına giriştiği ve iki yıllık bir hazırlıktan sonra 747'de ihtilali resmen başlattığı, kısa zaman içinde büyük bir ordu toplayıp batıya doğru ilerlediği de kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır. Bu ihtilal sonucu Emevi saltanatı yıkılır ve onun yerine Abbasi saltanatı başlar. Ebâ Müslim'in sancağı altında başlayan bu ihtilal hareketi, halkın Abbasi halifesi Ebû Câfer'den çok Ebâ Müslim'e iltifat etmesine neden olur. Bu durumdan rahatsız olan Ebû Câfer Ebâ Müslim'i Irak'a çağırıp öldürtür ve cesedini Dicle nehrine attırır. Ebâ Müslim'in daha yaşarken halk arasında efsaneleştiği ve halk tarafından onun adına hikayeler anlatıldığı bilinmektedir. Daha sonra bu efsaneler ve hikayeler Ebû Tâhir-i Tarsusî (Tûsî) adlı bir zat tarafından bir araya getirilmiş ve mensur bir Ebâ Müslim-Nâme kaleme alınmıştır.

Efsanelere ve nihayet adıyla anılan bir destana konu olan Ebâ Müslim'in destanlardaki kişiliğine değinmek bu bağlamda zaruridir; zira ele alınan eser bu zatın destanî kişiliği üzerine inşa edilmiştir. Bu eserde anlatılan Ebâ Müslim tam anlamıyla bir halk kahramanıdır. Destanda, hak yolda olmalarına rağmen ezilen, zulme uğrayan ve eserde *Müslümanlar* olarak tavsif edilen Hz. Muhammed ve onun Ehl-i Beyt'ine bağlı olanların, Muaviye taraftarı olan ve *kâfir* olarak tavsif edilen Haricîlerin zulmüne başkaldırması ve zamanla onlara galebe çalması dile getirilir. Bu harekette onları bir bayrak altında toplayan kişi de efsanevî kişiliği ile karşımıza çıkan Ebâ Müslim'den başkası değildir.

İslamî Türk destanları Hz. Ali cenkleriyle başlar. Nitekim İslamiyet çerçevesinde teşekkül eden Türk destanlarına baktığımızda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ilk sırayı Hz. Ali Cenklere'nin aldığını görürüz. Yine aynı olayları anlatan diğere bir Türk destanı ise Hamza-nâme'dir. Bir sonraki aşama Hz. Ali'nin vefatından sonra baş gösteren kargaşaya dönemidir. Kargaşanın nedeni hilafetin sahibinin belirsiz olmasıdır. Hilafet önce Haricîlerin eline geçer. Hz. Hasan Haricîler tarafından zehirlenerek öldürülür, Hz. Hüseyin ise Kербela'da feci şekilde şehit edilir.

Bu kargaşaya içinde Müseyyeb Gazi adlı bir yiğit Ehl-i Beyt'in intikamını almak ve hilafeti gerçek sahibine teslim etmek için yola çıkar. Onun yaptığı kahramanlıklar Müseyyeb Gazi Destanı'nda terennüm edilir. Destanın sonuna kadar Haricîlere büyük kayıplar verdiren ve hilafeti onlardan alan Müseyyeb Gazi, destanın sonunda Haricîler tarafından oyuna getirilir ve hilafet tekrar Haricîlere geçer. Bu destanın sonunda Hz. Muhammed yine rüya yoluyla Ebâ Müslim adlı bir yiğidin gelip Haricîleri ortadan kaldıracığı müjdesini verir. Müseyyeb Gazi Destanı bir bakıma Ebâ Müslim-Nâme'nin başlangıcı gibidir. İslamî Türk destanları zincirinin Ebâ Müslim-Nâme'den sonraki halkası Battal-Nâme olacaktır.

Destan kahramanı olan Ebâ Müslim küçük, bir çocukken babasının öldürülmesi sonucu yetim kalır. Babasını öldüren zalim, annesinin gözlerine de mil çekmiştir. Bu zavallı kadına ve yetim kalan iki çocuğuna acıyan Ebu'l-Hayr adlı bir adam onları himaye eder ve Kesir adlı bir adamın evine gönderir. Kesir'in de iki oğlu vardır. Ebâ Müslim ve kız kardeşine bir baba gibi şefkatle kucak açan bu adam, Ebâ Müslim'i kendi oğulları ile birlikte okutur. Bir müddet sonra, kendi çocuklarıyla aynı mertebeye yükseltilebilen Ebâ Müslim'i kıskanan Kesir'in karısı, bu çocuğa gösterdiği ilgiden duyduğu rahatsızlığı kocasına söyleyince ondan dayak yer. Kıskançlığı öfke ve kine dönüşen kadın kocasının yemeğine zehir koyarak onu öldürür. Artık bir delikanlı olan Ebâ Müslim bir kez daha himayesiz kalır.

Üvey kardeşlerine babalarının vefatı için başsağlığına giden Ebâ Müslim, yolda büyük bir kalabalıkla karşılaşır. Halk, meydana bir adamın idam edilmesini seyretmek için toplanmıştır. Darağacındaki adam, rüyasında Hz. Muhammed'i gördüğünü ve onun, yakında tüm Horasan'ı hükmü altına alacak ve Horasan'ı elinde tutan Haricîler'i ortadan kaldıracak bir yiğidi müjdelediğini haykırarmaktadır. Haricîler tarafından idam edilen bu adam, Ebâ Müslim'in aklında yer eder. Anasına bu haksız yere öldürülen adamın intikamını almak istediğini söyleyen Ebâ Müslim, annesinin nasihati üzerine bir müddet içindeki intikam ateşini gizli tutar. Bu durum bir gece rüyasında Hz. Muhammed'i görünceye dek sürer. Rüyasında Hz. Muhammed kendisine ortaya çıkma zamanı geldiğini, Haricîlerle savaşması gerektiğini belirtir. Haricîlerle savaşırken kullanacağı teberin şeklini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

ve diğer vasıflarını ayrıntılı olarak anlatır ve böyle bir teber yaptırmasını ister. Bu rüyadan sonra kendisine tavsif edilen teberi derhal o işin ehli olan bir ahiye yaptıran Ebâ Müslim Haricîlerle açıktan açığa çatışmaya başlar. Adı Haricîler tarafından Kâvebendî'ye çıkan Ebâ Müslim, Haricî devletinin padişahı Nasr-ı Sayyâr tarafından her yerde arattırılır. Elbette bu aramaların tümü boşunadır ve Ebâ Müslim gün geçtikçe daha da güçlenmekte ve onun inancını paylaşılanlar tarafından desteklenmektedir. Kısa sürede bir devlet haline gelen *Müslimanlar* artık Haricîler için çok ciddi bir sorun haline gelmiştir. Eser sonuna kadar bu iki tarafın mücadeleleri ile sürüp gider. Ebâ Müslim bir destan kahramanına yakışacak şekilde tüm düşmanlarını bertaraf etmeyi ve sonunda muzaffer olmayı başarır.

Tüm destan metinleri gibi 19. yüzyıl Osmanlıcasıyla yazılmış Ebâ Müslim-Nâme de ebatlı bir eser olduğundan, istinsah edildiği dönemin dil özelliklerini yansıtması bakımından son derece önemlidir. Destanlar genellikle halk ağzından derlenip yazıya aktarıldıklarından, dilin özelliklerini çok yönlü olarak yansıtmaya özelliğine sahip metinlerdir. Ancak ele aldığımız çalışma, ne yazık ki, destanın dil özelliklerini ele alan bir inceleme bölümü içermemektedir. Elimizdeki çalışma, dizinin kendinden önceki destanları gibi, Türk kültür ve edebiyatına kazandırılan hakikaten çok değerli bir hazinedir. Bu çalışma dizisi, Türk kültür ve edebiyatının zenginliğini bir kez daha gözler önüne sererken, bu destanların teşkilinde ana malzeme olan Türk dili hakkında ufak çaplı da olsa bir incelemeden yoksundur. Çalışmanın her iki cildinin sonunda yer alan özel adlar dizini ise zaten çoğu isim Arapça ve Farsça olduğundan, Türkçenin o dönemki özellikleri hakkında bir fikir vermekten uzaktır. Yazımın başında, bu çalışmanın hangi amaçla yapıldığını zikretmiştik. Prof. Dr. Necati Demir'in Türk kültürünü yeni nesillere tam ve doğru olarak aktarılması gibi samimi ve ulvi bir amaca yönelik olarak başlattığı bu çalışmaların en büyük eksiği kanaatimizce budur. En kısa zamanda bu ve bunun gibi çalışmaların, en azından eserin tüm kelimelerini içeren bir dizininin hazırlanmasıyla desteklenmesi, dil çalışmaları yapan araştırmacıların da bu zengin içerikli eserlerden istifade edebileceği hale getirilmeleri en büyük umudumuzdur.

Günümüz gençliği ne yazık ki okuma konusunda son derece isteksiz, buna paralel olarak elbette yazma konusunda da kabiliyetsiz. Sahip oldukları gelişmiş iletişim araçlarını da yüzyıllarca işlenerek kendilerine ulaştırmış dillerini yozlaştırmak ve bozmak için kullanıyorlar. Son zamanlarda oldukça popüler olan Yüzüklerin Efendisi, Harry Potter gibi fantastik romanlar sayesinde, gençlerimizin yeniden okumaya ısınmaya başladıklarını gözlemlemek güzel bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

gelişme. Ancak bu tür romanlar bizim kültürümüzün ürünleri olmadığından gençlerimizi beslemekten, onlara kendi tarihini ve değerlerini öğretmekten son derece uzaktır. Bu bağlamda, çeşitli nedenlerle tozlu raflarda unutulmuş destanlarımızı, Türk Destanları Dizisi adı altında edebiyatımıza tekrar kazandıran Prof. Dr. Necati Demir, Yard. Doç. Dr. Mehmet Dursun Erdem ve Arş. Gör. Sibel Üst çok önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Hizmetleri, milletimizin nezdinde elbette takdire şayandır. Şimdi sıra, bu destanlardaki zengin malzemeyi kullanarak, gençlerimizin okumaktan hoşlandığı fantastik bir atmosfer içerisinde; ama tamamen bizim olan tarih ve kültürle yoğrulmuş romanlar yazabilecek kadar kalemi kuvvetli yazarlarımızdadır kanaatimizce. Bu konuya ilgi duyan Türk yazarlarının, bizim milletimizin sinesinde çıkmış; bu destanları romanlaştırarak unutulmamalarını sağlamaları en büyük dileğimizdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*